

რევაზ შეროზია

"ვეფხისტყაოსნისა" ლა საქართველოს ისტორიის მონაწილეობის საკითხისათვის

"ვეფხისტყაოსანი" მრავალმხრივ იქცევა მკვლევართა განსაკუთრებულ ყურადღებას. სხვადასხვა დარგის მეცნიერთა მრავალრიცხოვანი ნაშრომები ქართველური კულტურით დაინტერესებულთათვის ცნობილია. მათი ჩამოთვლაც კი საკმაოდ ძნელი იქნებოდა.

პოემაში პერსონაჟთა პროტოტიპების, საქართველოს ისტორიის ცალკეულის მონაწილეობის გამოვლენა უაღრესად რთულია, — შოთა რუსთაველი რეალურსაც და გამოგონილსაც (რამდენადაც მათი დიფერენცირება შესაძლებელია) პოეტურ, მხატვრულ სამოსელში ათავსებს, სათქმელს "შეფარვით" ამბობს. ამიტომაც ამა თუ იმ საკითხზე მხოლოდ ვარაუდის გამოთქმას შესაძლებელი. ქვემოთ, პოემის ტექსტიდან გამომდინარე (მშობლიური ისტორიის მოყვარულის დონეზე), ყურადღება გამახვილდება რამდენიმე სიუჟეტურ რგოლზე, რომელთაც, საფიქრებელია, საქართველოს ისტორიის ცალკეულ მონაწილეობთან უნდა ჰქონდეს კავშირი.

1. "ქართლის ცხოვრებაში" ფარნავაზის შესახებ თხრობას მემატინანე განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს. ეს არც არის გასაკვირი, — მემატინანე, ჩანს, კარგად იცის ფარნავაზამდელი საქართველოს (ბერძნული წყაროებით — დიდი კოლხეთის) ისტორია და ისიც, რომ ქუჩი-ფარნავაზის დროს მოხდა, თუმცა არასრულად, ათი საუკუნის წინანდელი დიდი და ძლიერი ქვეყნის აღდგენა. ამავდროულად, ქუჩისა და ფარნავაზის გადაწყვეტილებით, ამ ერთიანი საქართველოს მმართველობითი ცენტრი, სამეფო რეზიდენცია ამიერიდან დასავლეთ საქართველოდან აღმოსავლეთში უნდა გადასულიყო. ეს შეთანხმება, საფიქრებელია, მომდევნო საუკუნეების მეფე-მთავრებსაც ახსოვდათ, — "ქართლის ცხოვრებაში" არ მოიპოვება რაიმე მინიშნებაც კი, რომლის მიხედვით სავარაუდო იქნებოდა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა პრეტენზია, სურვილი, ქვეყნის სამეფო ხელისუფლება კვლავ დასავლეთში გადასულიყო. საინტერესოა ამ მხრივ "ქართლის ცხოვრების" ერთი ეპიზოდი:

აგარიანთაგან გაპარტახებული ქართლიდან მეფობის ორი კანდიდატი, ძმები მირი და არჩილი დასავლეთ საქართველოში იყვნენ გადასულიები, — მურვან ყრუს გარიდებულები აფხაზთა მთავარ ლეონთან იმყოფებოდნენ... ბიზანტიის კეისარს კარგად ახსოვდა ვახტანგ მეფის (გორგასლის) ღვაწლი სპარსეთთან ომის დროს. ამიტომ ძმებს ორი გვირგვინი გამოუგზავნა და შემწეობასაც დაჰპირდა. ხოლო ლეონს, რომელიც ჯერ კიდევ ბერძნებს ემორჩილებოდა, მისწერა, რომ პატივი ეცა ქართველთა მეფისათვის და ყოფილიყო მისი მორჩილი. არჩილ მეფემ ლეონს ერთი გვირგვინი მიართვა (მირის გარდაცვალების მერე), თავისი მისწულიც მისცა ცოლად და უთხრა: "კურთხეულ იყავნ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად იღუაწე სტუმრობა ჩუენი, და

დამიკვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მშვიდობით ... აწ ითხოვე თავისა შენისათვის რა გნებავს ჩემგან, ნაცვლად კეთილისა მსახურებისა შენისა".

ლეონის პასუხი მრავალმხრივ არის საყურადღებო: "შომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე მკვიდრობით კეთილად სიმჭნითა თქუენითა, ხოლო ამიერითგან არს ესე მამულობით სამკვიდრებელ ჩემდა კლისურიტგან ვიდრე მდინარემდე დიდად ხაზარეთად, სადა დასწუდების წუერი კავკასიისა ამის. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი ესე დღეს ღირს ყვენ შვილად და მძად შენდა. არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ ჩემიცა ესე შენდავე იყოს" (ხაზი ჩემია - რ.შ.).

აფხაზთა ერისმთავრის ეს პასუხი ძალაუფებურად გვახსენებს ქუჩის სიტყვებს. მიმართულს ფარნავაზისადმი.

შენი შენა: *ლეონის ეს ნათქვამი (ასევე, აფხაზთა შემდგომ მეფე-მთავართა ქმედებები) აშკარად მიუთითებს, რომ აფხაზები, იგივე კოლხები (იბერიელები, ქართველები), არიან მეგრულ-ლაზები, რომლებიც საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთით ცხოვრობდნენ, "სადაც წარსწუთების წუერი კავკასიისა". ჩრდილო-კავკასიელთა მიერ ხაზართა დიდი მდინარის გადმოლაზების მერე ნელ-ნელა უნდა მომხდარიყო ქართველთა ამ ნაწილს ენობრივი ასიმილაცია (ვრცლად ამ საკითხზე იხ.: ა. ლომთაძე, რ. შეროზია, 2002).*

"ქართლის ცხოვრების" ფურცლებზე მოთავსებული საქართველოს ისტორია ფარნავაზიდან მონღოლთა შემოსევებამდე ნათლად გვიჩვენებს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ეროვნული ფსიქოლოგია, ერთი ეროვნული მეხსიერება და ერთი ეროვნული ენობრივი სისტემა ჰქონდა. ცხადია, ყოველივე ამას გვირგვინად დაედგა ქრისტიანული რწმენა-სიყვარული, რომელიც ქართველი კაცის ბუნებაში, ალბათ, თავიდანვე იყო, - საფუძვრებელია, რომ ამიტომაც ადვილად გაიგო ქართველმა ქრისტეს მოძღვრება და ამითი უკეთ შეიცნო საკუთარი თავიც, უფლისა და ქვეყნის სიყვარულმა მიიყვანა ქართველი ერი იმ დიდ პოლიტიკურ-კულტურულ გამარჯვებამდე, რომელსაც დავით აღმაშენებლისა და თამარის საქართველო ჰქვია, რომელიც ყველა პარამეტრით მემკვიდრე და ტოლი იყო 25 საუკუნის წინანდელი დიდი კოლხეთისა (იბერიისა, საქართველოსი). თამარისდროინდელ საქართველოში თუ ვინმე გრძობდა ამას, თუ ვინმე იყო უაღრესად განსწავლული და, ამავე დროს, პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული, ყველაზე მეტი მოთა რუსთაველი იყო, — "ვეფხისტყაოსანი" ყოველივე ამის დადასტურებაა.

2. "სპარსულ" ამბავში მოქმედება ოთხ სახელმწიფოში მიმდინარეობს; ხატეითი სიუჟეტისათვის "დამხმარე" ქვეყანაა, ქაჯთა ციხე-ქალაქი კი სამეფოდაც არ მიიჩნევა; მონა თავის მბრძანებელზე ამბობს: "აწ იგი ქაჯეთს მორკმული ქვე ზის, ხელმწიფე **ხწოდია"-ო.** ფატმანი ავთანდილს უხსნის, რომ "ქაჯთა **ქალაქი** აქამდის მტერთაგან უბრძოლველია". ტარიელი ამ ქალაქს გულანშაროს მეფეს გადასცემს.

ოთხი სახელმწიფოსგან სამი (ინდოეთი, მულღაზანზარი და გულანშარო) ზღვის პირას მდებარეობს, ნესტანის წასაყვანად ზანგებმა "ზღვიოთვე გაარნეს სარკმელნი". ტარიელის ციხე-ქალაქიც ზღვის პირასაა. ნესტანის საძებნელად გამზადებული ტარიელი, თავის მხლებლებთან ერთად, ქალაქის კარებიდან გამოვიდა და "ზღვის პირას მივე, ნავი დამხვდა"-ო, ამბობს. ფრიდონიც

"შემოირბევედა ზღვის პირ-პირ..."; ავთანდილი გულანშაროს ვაჭართა გემით მიადგება. ამდენად, ზღვა პოემის "გეოგრაფიაში" საკმაოდ მნიშვნელოვანი ელემენტია და ეს შემთხვევითი ან პოეტისათვის არაარსებითი არ უნდა იყოს.

პოემაში ერთ-ერთი "სტრატეგიული" ადგილი უკავია ტარიელის მამის, სარიდანის ქმედებას: ინდოეთის შვილი სამეფოსგან ერთის მფლობელმა, მტრების დამოქვებელმა, ძლიერმა და მორბეობით მჭიდრომმა მეფემ თავის სამეფოზე, ტიტულზე უარი თქვა და გადაწყვიტა, "წავალ და მეფესა ფარსადანს შევეწყწარებები"-ო.

"შესთვალა: "შენ გაქვს მეფობა ინდოეთისა სრულისა;

აწე მწადს, თქვენსა წინაშე მეცა ვცნა ძალი გულისა,

სახელი დარჩეს ჩემისა ერთგულად ნამსახურისა".

სარიდანის ამ სიტყვებმა უნდა გაგვახსენოს ეგრისის მეფე-მთავრის, ქუჯის მიმართვა ფარნავაზისადმი: "შენ ხარ შვილი თავთა მათთა ქართლისათა და შენ ვმართებს უფლება ჩემი. აწ... შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე მონა ვარ შენი". მართებული იქნებოდა, სარიდანის ნათქვამი, "სახელი დარჩეს ჩემისა ერთგულად ნამსახურისა", ქუჯიზე გადაგვეტანა; მან, სარიდანით ძლიერმა, ერთიანი საქართველოს საკეთილდღეოდ თავისი უფლებები დათმო და უერთგულა ფარნავაზსაც და, რაც მთავარია, ქვეყანას.

შენი შენა: *შთამომავლობა ფარნავაზს ძეგლს თუ დაუდგამდა, ამ ძეგლზე ფარნავაზთან ერთად ქუჯიც უნდა ყოფილიყო. მოქანდაკის აზროვნების სიზარმაცეს უნდა მიეწეროს ის ფაქტი, რომ დღეს თბილისში მხოლოდ ფარნავაზის ძეგლი დგას, ქუჯის გარეშე.*

ფარნავაზ-ქუჯისა და ფარსადან-სარიდანის ურთიერთობათა შედარებისას ყურადღებას ერთი გარემოებაც იქცევს: ფარნავაზმა... მეორე და თუისი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა ეგრისის წყალსა და რიონს შუა, ზღუთიდან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაემტკიცა ერისთავად მუნ. და მან, ქუჯი, აღაშენა ციხე გოჯი". მემბტიანე ჩამოთვლის ფარნავაზის მიერ დადგენილ რვა ერისთავს სათანადო ტერიტორიებით და მერე აგრძელებს: "ზოლო ერთი (მერვე B) დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვითგან ვიდრე ტასის-კარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიგა-ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომადვე (ყოვლადვე B) წინაშე მეფისა მთავრობით, განაგებდის ერისთავთა (ყოველთა B) ზედა". წყაროს მიხედვით ჩამონათვალში მერვე ქუჯია და, სავარაუდოა, რომ ფარნავაზმა მხედართმთავრობა მასვე უბოძა. ბუნებრივად ჩნდება პარალელი "ვეფხისტყაოსანთან": ფარსადანიც ფარნავაზის მსგავსად იქცევა: სარიდანს ("თვით ჩემივე გვარი არსა")

"ერთი სამეფო საკარგვად, უბოძა ამირბარობა,

თვით ამირბარსა ინდოეთს აქვს ამირ-სპასალარობა.

მეფედ რა დაჯდა, არა სჭირს ხელისა მიუმწყვდარობა;

სხვად პატრონია, მართ იდენ არა აქვს კეისარობა".

საქართველოს მეფეთა კურთხევის ცერემონილზე, როგორც ცნობილია, თითქმის თამარის დრომდე, ძირითადად, დასავლეთ საქართველოს, ეგრისის სამეფო-სამთავროს (შემდგომში აფხაზეთად სახელდებული) დიდებულები მონაწილეობდნენ. ეს ფაქტი ნათლად მიგვითითებს მთლიანად სახელმწიფოში ეგრისის (შემდგომში დასავლეთის სხვა საერისთავოების) პოლიტიკურ

მდგომარეობაზე. გავიხსენოთ: ვერისის სამთავროს აფხაზეთად სახელდების შემდეგ საქართველოს მეფეთა ტიტულატურა აფხაზეთით იწყებოდა. ამდენად, ბუნებრივი ჩანს, როცა მროველი ყურადღებას ამახვილებს და დიდ ადგილს უთმობს ფარნავაზ-ქუჯის ურთიერთობას, ქუჯის (ვერისის) ძალისხმევას საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ კრიტიკულ და მნიშვნელოვან მონაკვეთში. არც ის უნდა იყოს მოულოდნელი, რომ რუსთაველს წარსულში მომხდარი ეს ამბავი პოეტური სამოსლით შეემოსა...

დამოწმებული ლიტერატურა

შოთა რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი“, სარედაქციო კოლეგია: ალ. ბარამიძე, ა. კეკელიძე, ა. შანიძე, თბ., 1957.

ა. ლომთაძე, რ. შეროზია, 2002 - ა. ლომთაძე, რ. შეროზია, ეთნონიმ აფხაზის ეტიმოლოგიასა და ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხები; კრ. საისტორიო შტუდიები, III, თბ., 2002.

ქართლის ცხოვრება - ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, I, თბ., 1955.

REVAZSHEROZIA

ON SOME QUESTIONS OF “THE MAN IN THE PANTHER’S SKIN” AND THE HISTORY OF GEORGIA

It is a matter of utmost complexity to identify the proto-types of protagonists of “The Man in the Panther’s Skin” in relation to the individual spans of the history of Georgia. For the reason that according to the poem, Shota Rustaveli envelopes both real and fictional (as far as the extent of the difference between the two is discernable) in the artistic apparel, expressing the events in the “covert” manner. That is why I think that while discussing this or that question we can only remain on the level of conjecture and assumptions. This article discusses some plot links, which might be related to some individual time sections of Georgia’s history; the text of the poem allows me to discuss the question as an amateur of the history of Georgia.

1. In the “Georgian Chronicles” the annalist gives particular place to the narration about Farnavaz. Naturally, the chronicler must have been informed about pre-Farnavaz Georgia’s history (from Greek historical records- about the Great Colchis) and it was during the kings of Kuji and Farnavaz when they regained a great and powerful country also not as strong as it was ten centuries earlier before their reign.

By the decision of Kuji and Farnavaz the governing centre of the united Georgia and royal court should move from the west to the east Georgia. Most probable, the

kings and princes of the subsequent centuries remembered this agreement of Kuji and Parnavaz: “The Georgian Chronicle” does not have any sign, any hint to the claims or wishes that would ask for the passage of royal rule from the east to the west.

The history of Georgia, according to “The Georgian Chronicles” from Parnavaz until the Mongol invasions, shows clearly that the west and east Georgia enjoy unified national psychology, one national memory, and a common language system. All these were then crowned by the Christian faith – love and charity that was immanent nature of the Georgian men, that is why it could be assumed that Christianity was easy to understand and be adopted that helped the Georgian people to better conceive their own self and led them to cultural and political victory, named as “David the Builder and Tamar’s Georgia”, the mighty state, which with all its parameters, was then the heir of the Great Colchis (Iberia, Georgia) established 25 centuries earlier.

If anyone, in the period of Tamar’s Georgia, felt or was deeply educated and at the same time endowed with a great poetic talent, it then must be Shota Rustaveli that is confirmed in the epic “The Man in the Panther’s Skin”.

2. Saridan’s (Tariel’s father) actions take one of the strategic places in the poem: he is the ruler one of the seven Indian kingdoms, strong, wealthy and famous, and he abdicates his throne and royal title and says: “I will go and pay homage to Parsadan”.

These words of Saridan should remind us the address of Kuji to Parnavaz: “you are the child of the heads of Kartli (Georgia) and you owe me my rights, now you are our lord and I am your servant”.

Kuji who was as mighty as Saridan, for the sake of unity of his country, conceded his rights and became servant to Parnavaz and with this step he revealed his loyalty towards his country.

It seems quite natural when Leonti Mroveli (of Mrovi) pays particular attention to Parnavaz-Kuji relationships, and Kuji’s (King of Egrisi) efforts in one of the critical and important period in the history of Georgia; neither could it be an unexpected decision from Rustaveli’s part to give poetic form to this event.